

УДК 330.59

Василь ПРИЙМАК, Даріуш СКОРУПКА, Ольга ГОЛУБНИК

МОДЕЛЬ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ КРАЇН ЗА РІВНЕМ ЕКОНОМІЧНОГО ДОБРОБУТУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ

***Резюме.** Проаналізовано методологічні підходи до визначення економічного добробуту населення та методи його вимірювання. Визначено особливості сучасного стану добробуту домашніх господарств України. Сформовано набір показників для оцінювання рівня економічного добробуту домогосподарств країни. Виділено три групи показників, що характеризують добробут домогосподарств, а саме, демографічні, соціальні та економічні параметри умов існування населення країни. Встановлено, що основним індикатором, який визначає добробут домогосподарств, є доходи населення. Запропоновано здійснювати розрахунок сукупних доходів населення з урахуванням таких складових: офіційні доходи населення; доходи тіньового сектора; міграційні доходи; доходи домогосподарств. Встановлено доцільність порівняння країн за рівнем економічного добробуту домогосподарств через співставлення купівельної спроможності доходів населення. Розроблено модель порівняння країн за рівнем економічного добробуту населення, яка враховує сукупні доходи та структуру споживання домогосподарств.*

***Ключові слова:** економічний добробут, добробут домашніх господарств, доходи населення, споживчий кошук.*

Vasyl PRYIMAK, Dariusz SKORUPKA, Olga GOLUBNYK

THE MODEL OF COMPARATIVE ANALYSIS OF THE COUNTRIES OF THE LEVEL OF ECONOMIC WELFARE OF HOUSEHOLDS

***Summary.** Methodological approaches to the definition of welfare as an economic category are described. The current state of household wealth of Ukraine is analyzed. Scientific approaches to measuring economic welfare are investigated. A set of indicators to evaluate the level of economic welfare of the country's households is offered. Three groups of indicators of welfare of the population, including demographic, social and economic parameters of living conditions of population are identified. A model of comparison of countries by the level of economic welfare is proposed, which takes into account the total income and the structure of household consumption. It is set that the main indicator which allows to evaluate the economic development and standard of living is income of households. Calculation of total income that includes consideration of such components as the official income, income of shadow sector, migration income, household income is proposed. The significant influence of shadow economy under current conditions of transformation of the domestic economy on the formation, distribution and redistribution of income is examined. It is established that without considering incomes in the shadow economy it is impossible to realistically evaluate the welfare of society. Migration capital as a key component of the domestic capital market is defined. An integral component of economic welfare are non-market activities of households in the country and its people's free time; which should assess in monetary terms and to consider in calculating total income. Purchasing power of household's income determines the level of economic well-being of the population. Model of the comparative analysis of economic welfare of the population of several countries will be useful to international organizations for payments in case of comparison of the level of economic welfare of their households.*

***Key words:** economic welfare, welfare of households, income, basket of consumer goods.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі трансформації економіки України спрямованість і темпи подальших перетворень у країні безпосередньо залежать від вирішення проблеми підвищення рівня економічного добробуту населення, оскільки саме він у кінцевому рахунку визначає політичну та економічну стабільність суспільства загалом. Окрім цього рівень економічного добробуту домогосподарств дає змогу оцінити вплив проведених соціально-економічних перетворень на життя населення, визначити ступінь економічної диференціації суспільства, встановити розбіжності у рівнях та умовах життя населення різних країн.

Підходи науковців до визначення економічного добробуту населення істотно різняться. Слід відзначити, що сьогодні добробут домогосподарств, поряд з доходами і споживанням, включає також такі складові, як умови праці та побуту, обсяг і структуру робочого і вільного часу, показники культурного та освітнього рівня населення, здоров'я, демографічної та екологічної ситуації. Вага тих чи інших складових економічного добробуту може суттєво

відрізнитись залежно від країни. У зв'язку з цим важливим напрямком наукових досліджень є формування системи показників, що відображають економічний добробут домогосподарств та використання їх для об'єктивних зіставлень рівня життя населення різних країн з урахуванням доходів та структури споживання цих господарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теорії добробуту присвячено чимало праць. Добробут населення був об'єктом дослідження таких авторів, як Р. Адамс, Р. Барро, А. Бергсон, А. Бігстен, К.Ерроу, В. Нордхауз, В.Парето, А.Пігу, М. Пундарік, М. Равальйон, Дж. Роулс, П. Самуельсон, А. Сен, А. Сміт, П. Таунсенд, Дж. Тобін, Р. Хікс. В їхніх роботах знайшли відображення методологічні аспекти вивчення суті добробуту, дослідження його складових та вимірювання рівня життя населення. Вагомий внесок у вирішення цієї проблеми належить і українським вченим таким як О. Безтелесна, В. Близнюк, А. Гвелесіані, О. Грішнова, О. Длугопольський, А. Колот, О. Кошулько, Е. Лібанова, І. Малий, В. Мортіков, О. Марець, С. Пачишин, Н. Холод та інші.

Незважаючи на вагомий доробок з теорії добробуту досі залишаються невирішеними питання визначення комплексу показників, що формують економічний добробут домашніх господарств, а також методики його вимірювання.

Метою статті є теоретико-методологічне визначення економічного добробуту домашніх господарств та розроблення методики його вимірювання для співставлення країн за рівнем життя населення.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки функціонують три основних типи господарських одиниць. До них відносять домашні господарства, підприємства (фірми) та державу. Якщо вивченню підприємств та держави як учасників економічної діяльності українськими науковцями приділялася постійна увага, то домашнє господарство донедавна залишалось однією з найменш досліджених економічних одиниць [1]. Головною причиною такого стану речей було те, що в командно-адміністративній системі основна увага приділялася державі, а не особистості, досліджувалась економіка всієї країни, в якій людина була тільки одним з маленьких її гвинтиків.

Однак останнім часом ситуація змінюється. Формування нових економічних відносин, зростання економічної самостійності домогосподарств та інші причини спонукають учених активно досліджувати ці первинні господарські одиниці як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях. В рівній мірі це відноситься і до вивчення економічного добробуту цих господарств, порівняння країн за рівнем цього добробуту, розроблення моделей, згідно з якими можна було б поліпшити якість цих досліджень тощо.

Сучасний стан добробуту домашніх господарств України характеризується низьким рівнем доходів, якісними змінами рівня і структури споживання, погіршенням якості життя. В свою чергу зниження життєвого рівня більшості населення країни зумовлено низкою чинників, серед яких необхідно виділити: структурні зміни економіки, спад промислового виробництва, безробіття, зростання цін. Унаслідок диспропорцій в економіці країни частина населення не змогла адаптуватися до нових економічних умов, що призвело до його збіднення.

В умовах переходу до нових економічних відносин добробут населення суттєво еволюціонував за формами, факторами і причинами. Його формування відбувалося під впливом значних змін в економічній, політичній і соціальній сферах суспільства. Окрім цього відбулися значні зміни в регулюванні доходів населення, які, в першу чергу, і визначають добробут людей. Зокрема, зменшилась роль держави в цій галузі та підвищилася значущість ринкових регуляторів.

В науковій літературі існує багато визначень добробуту та методів його вимірювання. Один із авторів неокласичної теорії добробуту А. Пігу міру суспільного добробуту розглядає як чистий продукт суспільства, сукупність матеріальних благ і послуг, що можна придбати за гроші. Для вимірювання суспільного добробуту А. Пігу пропонує використовувати показник національного доходу [2].

Для оцінювання рівня економічного розвитку та добробуту найчастіше використовують показник ВВП на душу населення. Однак його використання має суттєві недоліки. Зокрема, він не враховує ступінь нерівності в доходах населення, не включає вартісну оцінку дозвілля, продукції, створеної тіньовим сектором економіки, а також неринкових операцій, які виконуються в державі. Натомість він включає вартість природоохоронних заходів, які виконує держава для поліпшення екологічної ситуації на її території, хоча ця вартість завищує рівень матеріального добробуту населення цієї держави [3, с. 150].

З урахуванням вказаних недоліків для оцінювання добробуту населення В. Нордгауз і Дж. Тобін ввели показник, який П. Самуельсон запропонував називати Чистим Економічним Добробутом (ЧЕД). Для його розрахунку вчені пропонують від величини ВВП віднімати вартість шкоди (збитків) завданої навколишньому середовищу і додати вартісну оцінку діяльності «роблю сам», дозвілля і продукції, створеної тіньовим сектором економіки [4].

Як бачимо, наукові пошуки для вирішення проблеми вимірювання економічного добробуту населення потрібно продовжувати. Пропоновані підходи до вирішення розглянутої проблеми мають бути інноваційними, зокрема, використовувати сучасний апарат математичного моделювання [5] та найновіші інформаційні технології [6].

В сучасній науковій літературі добробут визначають як характеристику соціально-економічних умов життя і задоволення потреб населення. Звичайно зустрічаються й інші трактування поняття «добробут», а саме [7]:

- ступінь забезпеченості людей матеріальними та духовними благами;
- досягнута ступінь розвитку фізичних, матеріальних потреб людини;
- рівень розвитку фізичних, духовних, і соціальних потреб, ступінь їх задоволення, а також умови в суспільстві для розвитку і задоволення цих потреб.

Добробут домогосподарств відображає соціально-економічні реалії сьогодення, зокрема рівень заробітної плати, доходів, якість життя населення, динаміку соціальних трансфертів та споживання благ.

На рис. 1 виділено три групи показників, що характеризують добробут населення країни. До них належать демографічні, соціальні та економічні параметри умов існування населення.

Загалом для характеристики економічного добробуту населення використовується безліч показників. Основні з них такі:

- величина ВВП (або ВНП) на душу населення;
- доходи домашніх господарств;
- соціальні трансферти;
- заощадження, що накопичуються в банках та цінних паперах;
- споживання продуктів харчування;
- показники бідності;
- придбання дорогих товарів (квартир, будинків, автомашин);
- соціальне забезпечення населення;
- житлові умови;
- рівень освіти;
- стан здоров'я.

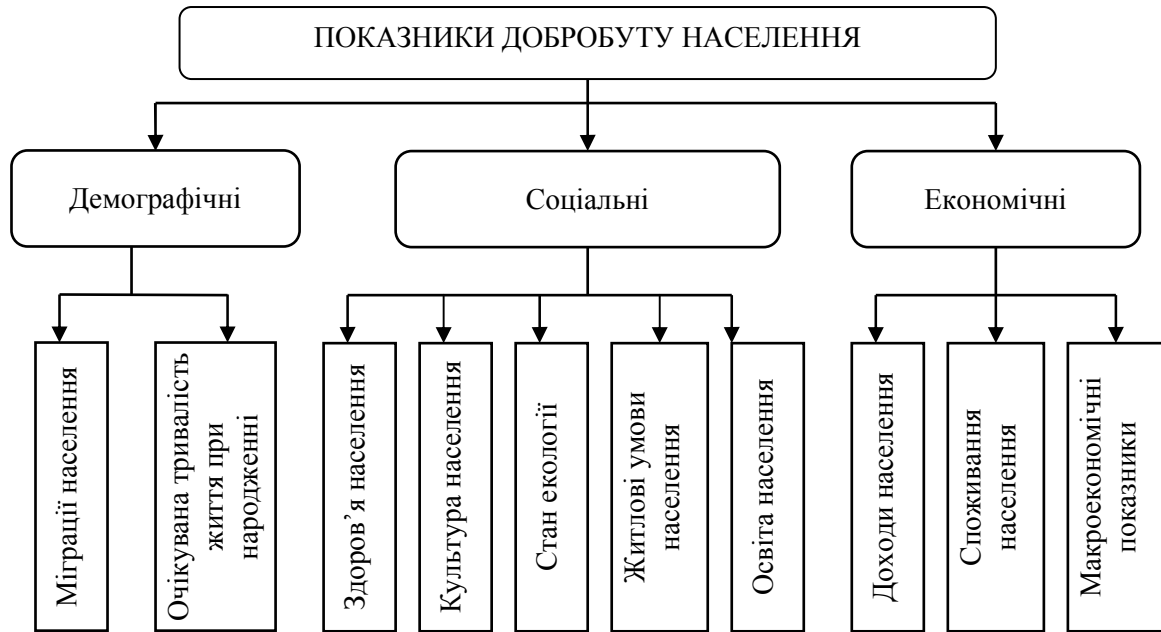

Рисунок 1. Система показників, що характеризують добробут населення

Figure 1. The system of indicators of population welfare

Незважаючи на великий перелік показників, основним індикатором, що визначає добробут домогосподарств, і надалі залишаються доходи населення. Саме доходи домогосподарств дають змогу оцінити економічний розвиток країни та рівень життя населення. Однак порівняння країн тільки за рівнем доходів населення без урахування купівельної спроможності та структури споживання не відобразить реального стану добробуту їхніх домогосподарств.

Розглянемо розроблену авторами методику порівняння добробуту населення кількох країн. Оскільки, з точки зору економіки, багатшими вважаються ті, кому доступно більше товарів і послуг, то пропонуємо розраховувати економічний добробут населення як купівельну спроможність їхніх доходів. Для оцінювання добробуту населення врахуємо товари, що входять до споживчого кошика. Споживчий кошик – це набір товарів та послуг, що характеризує типовий рівень і структуру місячного (річного) споживання людини або сім'ї.

Нехай $InPC^i$ – доходи на одну особу в i -ій країні, pr_k^i – ціна k -го товару споживчого кошику в i -ій країні, $i = \overline{1, n}$, n – кількість країн, добробут яких порівнюється, $k = \overline{1, K}$, K – кількість товарів, що входять до споживчого кошика.

Розрахунок сукупних доходів населення передбачає врахування таких складових: офіційні доходи населення; доходи тіньового сектора; міграційні доходи; доходи домогосподарств.

З урахуванням цього, сукупні доходи населення в i -ій країні (In^i) обчислюємо за формулою

$$In^i = OIn^i + Pn^i + MIn^i + HIn^i, \quad (1)$$

де OIn^i – офіційні доходи населення в i -ій країні;

Pn^i – доходи тіньового сектора (неофіційні) в i -ій країні;

MIn^i – міграційні доходи населення в i -ій країні;

HIn^i – доходи домогосподарств в i -ій країні.

Офіційні доходи населення, які подає Державна служба статистики України, включають обсяг нарахованих у грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, отриманих доходів від власності, соціальних допомог та інших поточних трансфертів [8].

Тіньова економіка, в сучасних умовах трансформації вітчизняної економіки, істотно впливає на формування, розподіл та перерозподіл доходів населення. Без урахування її у кількісному вимірі доходів населення неможливо реально оцінити рівень добробуту суспільства. Для двох третин працездатного населення доходи від неформальної і незареєстрованої економіки стали джерелом виживання, компенсуючи ті втрати, які воно понесло у формальній економіці. Врахування тіньової складової доходів населення сприятиме адекватному відображенню рівня життя населення та збільшення його добробуту [9].

За різними оцінками експертів обсяг тіньового сектора економіки України коливається в межах від 16% до 60 % від ВВП [3]. Пропонуємо визначати доходи населення у тіньовому секторі економіці таким чином:

$$In^i = \alpha^i \cdot GDP^i, \quad (2)$$

де α^i – частка доходів тіньового сектора економіки у ВВП i -ої країни, яка визначається експертно;

GDP^i – ВВП i -ої країни.

Що ж стосується наступної складової доходів населення – міграційного капіталу, то в окремих країнах грошові перекази міжнародних мігрантів сягають 20 – 30% доходів місцевого населення, 30 – 40% ВВП, 70 – 100% державного бюджету і значно перевищують обсяги інших видів міжнародного капіталу [10].

Для країн, що розвиваються, міграційний капітал має особливе значення, оскільки, грошові перекази міжнародних мігрантів у ці країни перевищують обсяги портфельних інвестицій, міжбанківських кредитів, міжнародної технічної допомоги і становлять 65 % надходжень прямих іноземних інвестицій.

Оскільки Україна є потужним донором міжнародних мігрантів (близько 5 млн. чол.) та реципієнтом грошових переказів, то її міграційний капітал є одним з ключових складових вітчизняного ринку капіталу. За розрахунками експертів середньорічні обсяги грошових переказів в Україну становлять 20 млрд. дол., що становить близько 20% ВВП (2011 рік) [10]. Для визначення обсягу міграційних доходів скористаємось формулою

$$MIn^i = \beta^i \cdot GDP^i, \quad (3)$$

де β^i – частка міграційних доходів у ВВП i -ої країни, яка визначається експертно.

Для точнішого визначення обсягу міграційних доходів можна також скористатися банківською інформацією про закордонні грошові перекази в Україну. У 2011 році обсяги приватних грошових переказів з-за кордону збільшилися на 19,7% – до 7 млрд. дол. Ця сума майже еквівалентна розміру коштів, що надійшли в Україну як прямі іноземні інвестиції (7,2 млрд. дол.). Експерти генерального економічного департаменту НБУ повідомляють, що у 2011 р. обсяги грошових переказів були максимальними за останні 5 років. Відношення обсягів грошових переказів до ВВП майже не змінилося порівняно з попереднім роком і становило 4,3% [10]. Динаміку показників грошових переказів в Україну у 2008 – 2011 рр. представлено у табл. 1.

Таблиця 1
Обсяги приватних грошових переказів в Україну із-за кордону(млн. дол. США) [10]
Table 1
The volume of private money transfers to Ukraine from abroad (millions U.S. dollars)

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
За каналами надходження:				
1. Через коррахунки банків	3275	2832	2959	3252
2. Через міжнародні платіжні системи	2097	1825	2126	2804
3. Неформальними каналами	805	713	777	963
За джерелами формування:				
1. Оплата праці (без урахування податків та витрат у країні перебування)	3024	2855	3373	4022
2. Приватні трансферти, у т.ч.:	3153	2515	2489	2997
- грошові перекази робітників, що працюють за кордоном більше року	2140	1643	1560	1890
- інші приватні трансферти	1013	872	929	1107
Усього	6177	5370	5862	7019
Обсяги грошових переказів у % до ВВП	3,4	4,6	4,2	4,3

Необхідно зазначити, що врахування даних офіційної статистики про обсяги грошових переказів в Україну має свої недоліки, оскільки інституційне забезпечення таких переказів у нашій країні перебуває на дуже низькому рівні й суттєво відрізняється від експертних даних.

Невід’ємною складовою економічного добробуту, крім вже зазначених параметрів, є неринкова діяльність домогосподарств країни, а також вільний час її населення, які потрібно оцінити у грошовому виразі й враховувати у розрахунках. Не включається у ВВП виробництво продукції та надання послуг членами домашніх господарств для власного використання і споживання за принципом «зроби сам», зокрема праця з приготування їжі для членів сім’ї і догляду за дітьми, яку виконують переважно жінки, дрібний ремонт будинку, побутової техніки чи одягу, вирощування сільськогосподарської продукції на присадибній чи дачній ділянці тощо. Крім неоплачуваної праці в домашніх господарствах багато важливих товарів і послуг виробляється і надається поза цими господарствами. Зокрема, до такої діяльності відноситься керівництво спортивними клубами та інша робота на громадських засадах, турбота про хворих, інвалідів і перестарілих, перевезення тих, хто не може пересуватися самостійно, інша праця волонтерів. Кожна з цих робіт є доцільною з точки зору економіки, але у розрахунках ВВП не враховується. А обсяги цих робіт досить великі. За розрахунками вчених у середньому за період 1995 – 2006 рр. домашнє виробництво у Франції склало близько 35 % ВВП, Фінляндії – приблизно 40% і США – 30 % [3].

Оцінювання обсягу доходів домогосподарств, які отримані за рахунок їх неринкової діяльності, виконаємо за формулою

$$HIn^i = \gamma^i \cdot GDP^i, \quad (4)$$

де γ^i – частка доходів домогосподарств, які отримані за рахунок їх неринкової діяльності, у ВВП i -ої країни.

Наступний етап розрахунку економічного добробуту населення передбачає визначення показника доходів населення на одну особу і має такий вигляд:

$$InPC^i = \frac{In^i}{P^i}, \quad i = \overline{1, n}, \quad (5)$$

де P^i – чисельність населення i -ої країни.

З урахуванням формул (2) – (4) вираз (5) матиме вигляд

$$InPC^i = \frac{OIn^i + In^i + MIn^i + HIn^i}{P^i} = \frac{OIn^i + GDP^i \cdot (\alpha^i + \beta^i + \gamma^i)}{P^i}. \quad (6)$$

Купівельну спроможність доходів населення i -ої країни визначимо як кількість k -го товару, що може придбати одна людина за рік.

$$q_k^i = \frac{InCP^i}{pr_k^i}, \quad i = \overline{1, n}, \quad k = \overline{1, K}. \quad (7)$$

На наступному кроці обчислимо коефіцієнт купівельної спроможності (W_k^{ij}) k -го товару в i -ій країні відносно j -ої таким чином:

$$W_k^{ij} = \frac{q_k^i}{q_k^j}, \quad i = \overline{1, n}, \quad j = \overline{1, n}. \quad (8)$$

Інтегральний показник (W^{ij}), що відображає відношення купівельної спроможності у двох країнах i та j має такий вигляд:

$$W^{ij} = \sqrt[K]{\prod_{k=1}^K (1 + W_k^{ij})} - 1 = \sqrt[K]{(1 + W_1^{ij}) \cdot (1 + W_2^{ij}) \cdot \dots \cdot (1 + W_K^{ij})} - 1. \quad (9)$$

У результаті розрахунку величин W^{ij} для всіх можливих пар i та j отримаємо матрицю W розміру $n \otimes n$. Елементи основної діагоналі матриці W дорівнюють одиниці. Якщо отримане значення інтегрального показника W^{ij} більше за одиницю, то це вказує на те, що рівень добробуту населення i -ої країни є вищим, ніж добробут у j -ій країні. У випадку, коли $W^{ij} < 1$, спостерігається протилежна ситуація, тобто у j -ій країні добробут населення є вищим. Запропонований алгоритм дає змогу виконати зіставлення країн за рівнем економічного добробуту їхнього населення з урахуванням купівельної спроможності та структури споживання домогосподарств.

Висновки. Виявлення основних шляхів регулювання масштабів бідності та підвищення життєвого рівня населення неможливо без з'ясування закономірностей та особливостей формування суспільного добробуту. За таких умов особливої ваги набуває розроблення напрямів та методів, що перешкоджають подальшому зниженню добробуту населення та державної політики, спрямованої на покращення здоров'я населення, соціального розвитку країни. Невід'ємною складовою цього процесу є оцінювання економічного добробуту населення та зіставлення країн за рівнем добробуту домогосподарств.

Запропонована в роботі модель порівняльного аналізу економічного добробуту населення кількох країн є ще одним підходом до вирішення розглянутої проблеми. Вона буде корисною міжнародним організаціям для проведення розрахунків у випадку співставлення країн за рівнем економічного добробуту їхніх домогосподарств.

Conclusions. Detection of the main ways of regulating poverty and raising living standards is not possible without finding out the patterns and peculiarities of social welfare. In these conditions it becomes important to develop directions and methods that prevent further reduction of welfare and public policy aimed at improving the health of population and social development of the country. An integral part of this process is the evaluation of economic welfare and comparison of the level of households wealth.

The proposed model of the comparative analysis of economic welfare of the population of several countries is an another approach to the solution of the problem. It will be useful for

international organizations to facilitate payments in case of comparison of the level of economic welfare of their households.

Використана література

1. Юрій, С. І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності [Текст] / С. І. Юрій, Т. О. Кізіма // Фінанси України. – 2008. – № 8 (153). – С. 3 – 10.
2. Агапова, И.И. История экономической мысли [Текст] / И.И. Агапова. – М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Издательство ЭКМОС, 1998. – 248с.
3. Приймак, В.І. Нечітке оцінювання рівня економічного добробуту домогосподарств [Текст] / В.І. Приймак / Економіка: реалії часу. – 2011. – № 1 (1). – С. 149 – 158.
4. Приймак, З. Макроекономічний аналіз доходів домогосподарств країн східної Європи [Текст] / З. Приймак // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія економічна, 2010. – Вип. 42. – С. 529 – 538.
5. Приймак, В.І. Регіональні ринки праці України: трансформація та механізми регулювання: монографія [Текст] / В. І. Приймак. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 256с.
6. Skorupka D. Neural Networks in Risk Management of a Project / D. Skorupka // 2004 AACE International Transaction, (CSC.1.51– CSC.1.57), The Association for the Advancement of Cost Engineering, USA, Washington 2004.
7. Приймак, В.І. Ранжирування країн за рівнем економічного добробуту їхнього населення [Текст] / В. І. Приймак, О.Р. Голубник // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.08. – С. 295 – 301.
8. Держкомстат України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Ігнатюк, А. О. Методичні підходи до вимірювання розвитку суспільного добробуту / А. О. Ігнатюк. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2010_34/Zmist/6PDF.pdf.
10. Огляд приватних грошових переказів в Україну [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
11. Гайдуцький, А. Міграційний капітал в Україні. Прихована реальність / А.Гайдуцький [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/migratsiynyi_kapital_v_ukrayini_prihovana_realnist-49791.html.